

สถานที่ ภาพถ่ายเก่า และแผนที่ โดยความเอื้อเฟื้อจาก

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
- กรมแผนที่ทหาร
- พลตำรวจตรี ปั่น โชติกะพุกกะณะ
- คุณธະนิต พิศาลบุตร
- คุณวิไล หวังหลี่
- คุณบุญนิตย์ สิมะเสถียร
- หนังสือ ฝรั่งในศิลปะไทย, น. ณ ปากน้ำ
- Ma Huan, *The Overall Survey of the Ocean's Shore 1433*, WHITE LOTUS: Bangkok.
- Arnold Wright, *Twentieth Century Impressions of Siam*, WHITE LOTUS: Bangkok.
- Ng Chin Keong, *Trade and Society, The Amoy Network on the South China Coast 1683-1735*, University of Singapore Press.

รูปและเรื่องจากหนังสือ

- “สกุลกัลยาณมิตร” เรียบเรียงโดยคุณชาญ คุณเพ็ญพรรณ กัลยาณมิตร,
- “ตระกูล โชติกเสถียร” เรียบเรียงโดย คุณจามร โชติกเสถียร
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงประเสริฐศุภกิจ (จำเริญ ไกรฤกษ์) ทจ.,
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายศรีเสนา สมบัติศิริ
- หนังสืองานฝังศพ พระยาพิพัฒน์ธนากร (จิม ไปษยานนท์)
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงอาจพิศาลกิจ (อาจ พิศลบุตร)

ว่าด้วยทณบุรีศรีมหาสมุทร

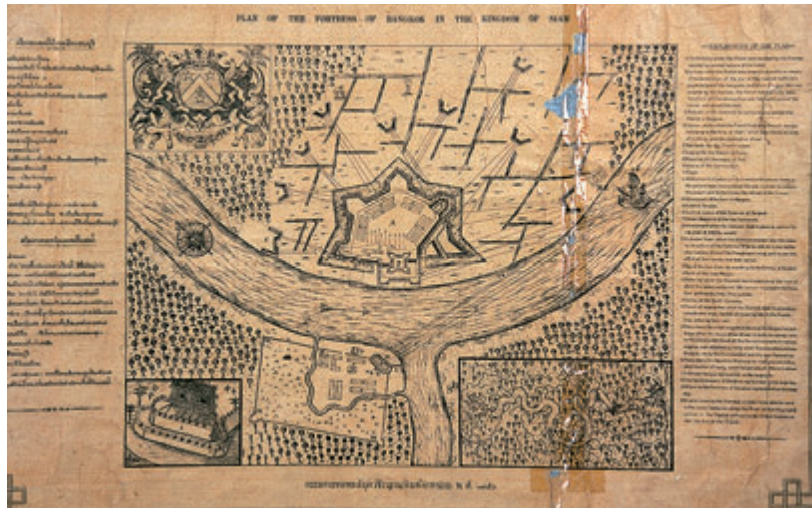

ขอให้เราลองมาติดตามแกะรอยเรือสำเภาที่มุ่งสู่กรุงศรีอยุธยาในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดดู เมื่อเรือผ่านสันดอนปากน้ำเข้าสู่ลำน้ำเจ้าพระยา แล้วล่องขึ้นมาสักพัก จะเห็นโรงเก็บสินค้าของห้างวิลันดาตั้งอยู่ทางซ้ายมือตรงปากคลองบางน้ำคด เลยผ่านมามีเรือนแพเรียงกันเป็นกลุ่ม ๆ สองฝั่งน้ำ แต่หากในยามศึกสงคราม ซึ่งนาน ๆ จะเกิดสักครั้ง เช่น ในปี ค.ศ. 1688 คราวที่พระเพทราชาสู้รบกับฝรั่งเศส เมื่อสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ชาวสำเภาก็จะพบค่ายทหารไทยถึง 7 ค่ายติดป็นใหญ่รวม 180 กระบอก ตั้งเรียงรายเป็นระยะทั้งสองฝั่งจากปากน้ำถึง

พระประแดง เพื่อป้องกันมิให้ใครเข้ามาช่วยฝรั่งเศสที่
 ป้อมบางกอก เมื่อส่งสำเภาอีกชั่วยามต่อมา หนือโค้ง
 น้ำฝั่งตะวันออก ซากของ “ป้อมวิซเอนทร์” อันเป็น
 ป้อมปราการขนาดใหญ่รูปดาว สร้างตามแบบป้อม
 ฝรั่งเศส จะปรากฏแก่สายตา ป้อมนี้ถูกปล่อยให้รกร้าง
 หลังพระเพทราชาทำลายกวาดล้างอิทธิพลฝรั่งเศสที่
 เข้ามารับใช้สมเด็จพระนารายณ์ โดยอ้างเหตุผลว่า
 ฝรั่งเศสบนป้อมยิงเรือสำเภาจีนของหลวงลุ่ม

ป้อมปราการที่ตั้งตระหง่านอยู่ดังที่ระบุอยู่บน
 แผนที่เดินเรือ ทำให้นายเรือสำเภาต่างชาติทราบว่
 เขาได้มาถึงบางกอก เมืองหน้าด่านทางทะเลของ
 อาณาจักรสยามแล้ว ก่อนการสร้างป้อมวิซเอนทร์ เซอ-
 วาลีเออร์ เดอโชมองต์ (Chevalier de Chaumont)

แผนที่ป้อมบางกอกที่
 มองซิเออร์ วอลสันด์
 เดส์เวอร์เกนส์
 นายทหารช่างฝรั่งเศส
 ที่รักษาป้อมบางกอก
 ทำไว้คร่าวๆร่วมกับ
 พระเพทราชา

ราชทูตของสมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส
ซึ่งเดินทางเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีในแผ่นดิน
สมเด็จพระนารายณ์บันทึกจดหมายเหตุไว้ว่า

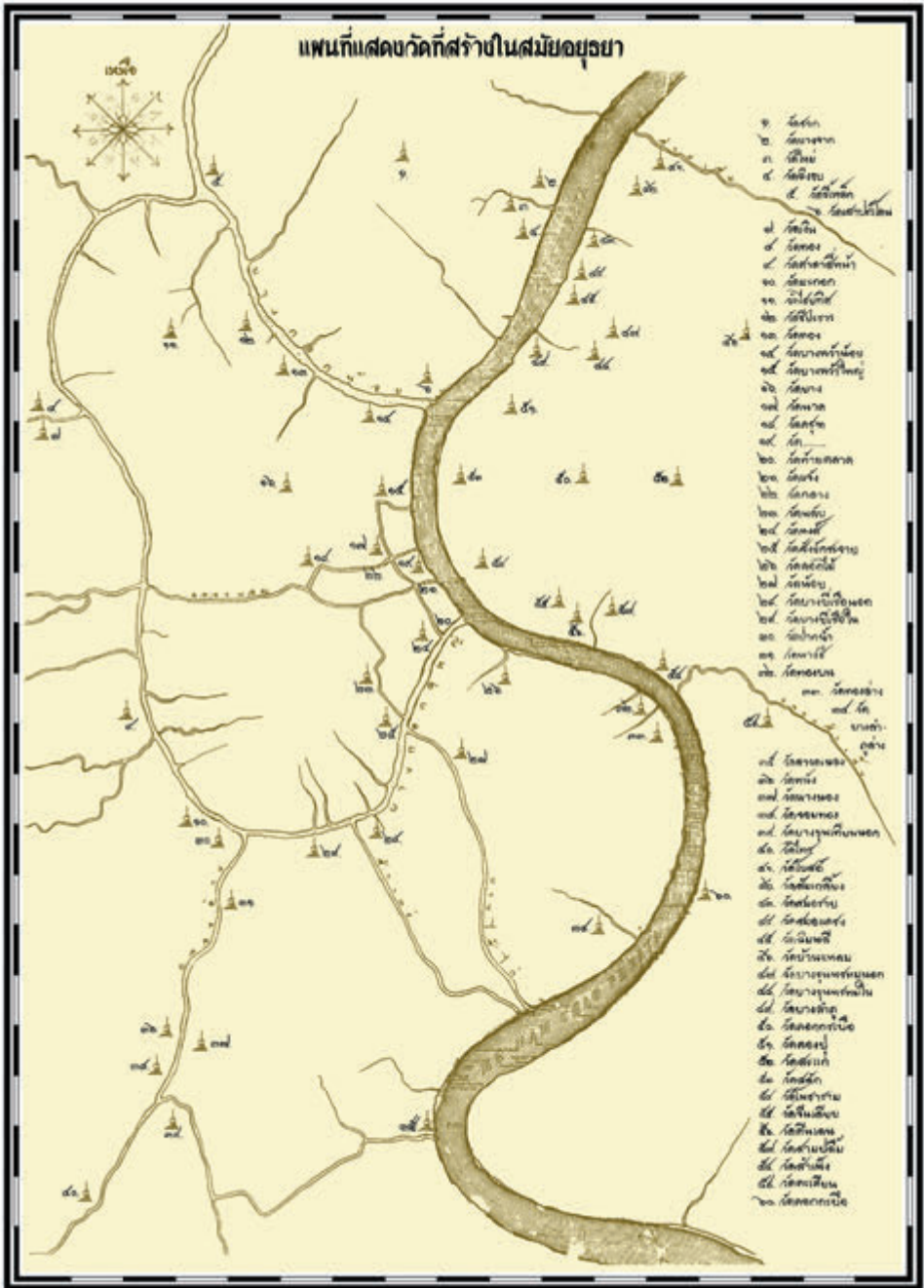
เมืองบางกอกเป็นหัวเมืองหนึ่งของ
พระเจ้าแผ่นดินสยาม ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ
ห่างจากทะเล 24 ไมล์... เดินทางจาก
อยุธยามาบางกอกทางเรือใช้เวลาประมาณ
12 ชั่วโมง (ออกจากอยุธยาเวลา 5 โมง
เย็น) ถึงบางกอกรุ่งขึ้นเวลาเช้า.....เวลา
เช้าเดินทางออกจากบางกอก ถึงปาก
อ่าวเวลา 4 โมงเย็น¹

แม้ชาวต่างชาติจะรู้จักเมืองนี้ในนามบางกอก
แต่ชื่อทางการของเมืองหน้าด่านแห่งนี้คือ **ทณบุรีศรี**
มหาสมุทร ตั้งอยู่บนเกาะบางกอก ล้อมรอบด้วย
คลองบางกอกน้อย คลองบางกอกใหญ่ คลองทั้งสอง
นี้เดิมเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา จนเมื่อประมาณ 480 ปี
ที่แล้ว ในสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราชแห่งกรุงศรี-
อยุธยาได้ขุดคลองลัดบางกอกใหญ่ออกที่ท่าখনอน
ซึ่งตั้งอยู่เหนือปากคลองตลาดเพื่อย่นระยะการเดินทาง
ของเรือสินค้า คลองลัดบางกอกใหญ่นี้ได้กลายมาเป็น
ลำน้ำเจ้าพระยาในปัจจุบัน ส่วนลำน้ำเดิมได้ตื้นเขิน
กลายเป็นคลองไปแล้ว

หากถามถึงชาวทณบุรีฯในสมัยอยุธยา ส่วนหนึ่ง
คงเป็นชาวสวนผลไม้ริมคลองหลากหลายที่กระจายออก

จากลำนํ้าเจ้าพระยา จากการเดินสำรวจพบว่าริมคลอง
แถบบางกอกน้อย บางพรหม บางกอกใหญ่ จอมทอง
บางขุนเทียน มีวัดเก่าที่สร้างมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา
เป็นจำนวนมาก อาทิ วัดชีปะขาว วัดเงินและวัดทอง
คลองบางพรหม วัดศาลาสีหน้า วัดนางชี ฯลฯ วัดที่
อยู่ฝั่งตะวันตกของแม่นํ้าเจ้าพระยามีทั้งสิ้นกว่า 40 วัด
ฝั่งตะวันออกของแม่นํ้า ซึ่งแม้ไม่ใช่ที่ตั้งของตัวเมืองก็
มีวัดเก่ากระจายอยู่อีกถึง 20 วัด เช่น วัดโพธิ์ วัดสลัก
วัดสมอราย วัดเลียบ เป็นต้น วัดเก่ากว่า 60 วัด
ที่สร้างขึ้นในละแวกนี้ก่อนเมืองได้รับการสถาปนาเป็น
กรุงธนบุรีราชธานีของสยาม บ่งถึงอาณาบริเวณแถบนี้
ว่า ชุมชนเดิมของทณบุรีฯมิใช่เป็นชุมชนเล็กๆ หาก
มีผู้ตั้งบ้านเรือนสร้างวัดอยู่กันเป็นชุมชนใหญ่

เรียกสวนไร่นาของชาวบางกอกคงเขียวชอุ่มเป็น
ที่ประทับใจนักเดินทางต่างชาติ จึงได้รับการบันทึกไว้
ในเอกสารหลายฉบับ เช่น บาทหลวงดาซาร์ด เขียน
ไว้ในจดหมายเหตุการเดินทางครั้งที่ 2 เมื่อเดินทางเข้า
มาในปี ค.ศ. 1687-1688 ว่า “และโดยที่บางกอก
เป็นเมืองสวนของประเทศสยาม ซึ่งมีผลไม้รสเยี่ยม
ทั่วราชอาณาจักรมารวมกันอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์
เขาจึงนำมาให้เป็นของกำนัลแก่เราแข่งหนึ่ง” นาย
เดอลา ลูแบร์ ได้บันทึกไว้อีกตอนหนึ่งในหนังสือ Du
Royaume de Siam ว่า “สวนผลไม้ที่บางกอกนั้นมี
อาณาบริเวณยาวไปตามชายฝั่งแม่นํ้า โดยทวนขึ้นไปสู่

แผนที่วัดเก่าบริเวณเมืองทมนบุรีศรีมหาสมุทรในสมัยอยุธยา
ชื่อปัจจุบันของวัดเหล่านี้้อยู่ท้ายเล่ม

เมืองสยาม (หมายถึงกรุงศรีอยุธยา) ถึง 4 ลี้.....”²

เมืองทลบุรีฯแห่งนี้เป็นป้อมปราการป้องกันข้าศึกศัตรูที่เข้ามาทางใต้ และเป็นเมืองเศรษฐกิจที่สำคัญยิ่งเมืองหนึ่งของอาณาจักรสยาม ทำหน้าที่เป็นด่านเก็บภาษีสินค้าซึ่งผ่านเข้าออกของอยุธยา ชาวอังกฤษและฮอลันดาที่เข้ามาค้าขายในสมัยพระเจ้าทรงธรรมบันทึกลงไว้ว่า³

เมืองทลบุรีฯเป็นด่านภาษีของกรุงศรีอยุธยา ตัวเมืองมีกำแพงล้อมรอบตั้งอยู่ปากตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาภายในมีตึกสามชั้นไว้รับรองบุคคลสำคัญที่สองฝั่งแม่น้ำ มีป้อมปืนใหญ่ไว้ยิงสกัดต้อนรับแขกเมือง โดยมีทหารต่างชาติประจำอยู่ป้อมละ 10 คน เรือทุกลำที่ผ่านไปมาจะต้องแวะจอดที่เมืองนี้เพื่อแจ้งรายละเอียดต่างๆ เช่น จำนวนลูกเรือ สินค้าในเรือ เดินทางมาจากไหนและจะไปที่ไหน รวมทั้งเสียภาษีสินค้าในเรือในอัตรา 10 ซัก 1 หากลำใดขัดขึ้นลูกเรือจะถูกจับและปรับ

ดังนั้นความเจริญของเมืองนี้จึงเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเป็นด่านเก็บภาษีเรือสำเภาและเรือกำปั่นของฝรั่ง แขก จีน จาม ชาว ญี่ปุ่น จากหลากหลายสารทิศ ที่เข้ามาทำการค้ากับกรุงศรีอยุธยา การที่เมือง

นี้ขึ้นตรงกับพระคลัง บ่งว่าอีกส่วนหนึ่งของชุมชนที่อยู่อาศัยในละแวกเมืองทมนบุรีฯ ก็น่าจะเป็นครอบครัวของผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานพระคลังเช่นกัน

ในสมัยอยุธยาตอนปลายมีผู้ชำนาญการต่างชาติเข้ามาทำงานให้พระคลังจำนวนไม่น้อย พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ในราชวงศ์ปราสาททองและบ้านพลูหลวงเคยแต่งตั้งชาวต่างชาติเป็นพระยาพระคลัง เช่น ออกญาโกษา (อับดุล รัชชาค) ออกญาโกษา (อาภา มุฮัมมัด) ออกญาโกษา (อ่องเฮงซุน) หรือ มอบหมายให้ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ชาวต่างชาติ เช่น เจ้าพระยาวิไชยนทร์ ชาวกรีกเป็นผู้ดูแลงานพระคลัง เพราะเขาเหล่านี้เป็นผู้รู้ภาษา ตลอดจนขนบธรรมเนียมของนานาประเทศที่สยามคบค้าด้วย และที่สำคัญขุนนางเหล่านี้มักรู้จักเครือข่ายทางการเมืองและการค้าในต่างแดน

ดูเหมือนผู้ปกครองแผ่นดินในยุคนั้น มิได้เป็นห่วงหรือกลัวฝรั่งมาสูบสมบัติของแผ่นดินเช่นในสมัยนี้ในอดีตท่านคงตีประเด็นแตกต่างว่า หากจะติดต่อกับต่างชาติ ก็ต้องทำแบบ “รู้เขารู้เรา” ดังนั้น จำเป็นต้องหาตัวผู้รู้มาดำเนินการให้สัมฤทธิ์ผลตามจุดประสงค์ของเรา มิใช่ทำงานแบบลอกมาแต่เปลือกเพราะเลือกไม่เป็น หากนึกทบทวนว่าสยามไม่มีบุคลากรประเภท “นักเรียนนอก” จนล่วงเข้าสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็จะได้เห็นใจและเห็นเหตุผลของการเลือกใช้งานชาวต่างชาติที่ไว้ใจได้